

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37. 0 (477.5)"18/19"

ROLE OF KHARKIV INSTITUTE OF NOBLE MAIDENS IN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S EDUCATION IN THE TERRITORY OF LEFT-BANK UKRAINE IN THE 19th – EARLY 20th CENTURIES

РОЛЬ ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ У СТАНОВЛЕННІ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЇ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ярослав Бражко

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: jargontos@gmail.com
ORCID 0009-0000-0946-5363
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yaroslav Brazhko

applicant of the third (educational and
scientific) level of higher education Specialty
011 Educational, Pedagogical Sciences
E-mail: jargontos@gmail.com
ORCID 0009-0000-0946-5363
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the history of the creation and development of Kharkiv Institute of Noble Maidens – one of the first female educational institutions in the territory of Left-Bank Ukraine. The socio-economic prerequisites for the establishment of the institute, its organizational model, staffing and features of its functioning during the 19th – early 20th centuries are considered.

Much attention is paid to the role of Kharkiv Charity Society and the contribution of prominent figures of Kharkiv of the described period to the organization of the educational process. The article highlights the implementation of statutory documents, the principles of educating girls of noble origin, the social composition of students, the system of benefits, scholarships and admission conditions. The educational and pedagogical principles that were laid down as the basis for the activities of the institute are analyzed, including the regulated stay of students in the institution, moral and religious education, discipline and curriculum.

Special attention is given to the educational limitations and challenges that the institute faced, in particular – the unification of the educational process, weak scientific training and excessive care for girls. The article emphasizes the importance of Kharkiv Institute of Noble Maidens in the context of the general development of women's education in Ukraine, its influence on the formation of traditions of pedagogical training and its role in the further democratization of education.

Particular emphasis is placed on the relationship between the educational practices of the institute and the general trends of modernization of society. An attempt is made to assess the historical and cultural significance of the institute as one of the tools for the formation of a new female identity in the conditions of the imperial educational space.

Key words: institute, nobility, Left-Bank Ukraine, education, reform, Charity Society, statute, patronage.

Актуальність теми. Дослідження історії Харківського інституту шляхетних дівчат є важливим для розуміння витоків жіночої освіти в Україні, її соціального значення та еволюції педагогічної думки в XIX – на початку XX століття. Так, сучасні вимоги до гендерної рівності в освіті відображені в низці нормативних документів, зокрема в Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (2022), Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року (2022), Законі України «Про освіту» (Про освіту, 2017) та інших нормативно-правових актах. У контексті сучасного реформування освітньої сфери, зокрема гендерної рівності в освіті та підготовці педагогічних кадрів, звернення до історичного досвіду дає змогу осмислити як досягнення, так і обмеження минулого. Аналіз функціонування інституту сприяє оцінюванню становлення жіночої освітньої політики в умовах імперської системи, виявленню ролі громадських ініціатив і визначенню внеску окремих діячів у розвиток педагогічної інфраструктури.

Актуальність окресленої проблеми зумовлена потребою в глибокому вивченні історії жіночої освіти на території Лівобережної України, зокрема в контексті розвитку навчальних закладів для дівчат у XIX – на початку XX століття. Аналіз становлення та функціонування Харківського інституту шляхетних дівчат надає змогу розкрити особливості становлення освітньої політики того часу, змісту навчання, виховних підходів та соціокультурного впливу закладу на формування освіченого жіноцтва. Зазначимо, що в цьому дослідженні поняття Лівобережна Україна охоплює всю територію українських земель, які знаходяться на лівому березі річки Дніпро (Бражко, 2025).

Звернімо увагу, що практична значущість досліджуваної проблеми полягає в можливості використання історичного досвіду організації жіночої освіти для вдосконалення сучасної системи педагогічної та загальної освіти. Вивчення діяльності інституту, зокрема педагогічних методик, дисциплінарної системи та виховних принципів, сприяє збереженню культурної спадкоємності, урахуванню гендерного аспекту в освітньому процесі та формуванню інтегрованого підходу до виховання і навчання в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення жіночої педагогічної освіти на території Лівобережної України розглядалося в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, важливий внесок у вивчення розвитку жіночої підготовки зробили такі дослідники: Н. Баженов (1912), Н. Жебильов (1912), О. Каленик (2011), Г. Квітка-Основ'яненко (1981), І. Лазаревич (1883), Т. Сухенко (2000) та ін. Однак науковці досліджували окремі аспекти розвитку жіночої освіти на українських землях у XIX – на початку XX століття, зокрема питання формування мережі навчальних закладів для дівчат, змісту освітніх програм, впливу державної політики на організацію навчання та виховання. Увага приділялася переважно загальним тенденціям освітнього процесу, ролі державних і громадських ініціатив у розвитку жіночої освіти, а також суспільно-культурним аспектам функціонування навчальних закладів для дівчат.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є аналіз процесу становлення та розвитку Харківського інституту шляхетних дівчат як одного з перших навчальних закладів для жінок на території Лівобережної України в XIX – на початку XX століття, а також виявлення його

ролі у формуванні системи жіночої освіти. Для досягнення цієї мети передбачено виконання таких завдань: 1) визначити історичні передумови заснування Харківського інституту шляхетних дівчат; 2) проаналізувати організаційно-педагогічні засади діяльності закладу, зміст навчання та виховні підходи; 3) оцінити вплив інституту на розвиток жіночої освіти в регіоні та загальноукраїнському контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перші навчальні заклади для жінок на українських землях XIX століття були засновані винятково завдяки ініціативі місцевих громадських діячів. Упродовж першої третини XIX століття роль державних структур у створенні жіночих освітніх установ обмежувалась зазвичай лише наданням дозволів на їх відкриття. Так, у 1811 році в Харкові з ініціативи Г. Квітки-Основ'яненка було створено Товариство доброчинності, основною метою якого була матеріальна підтримка представників збіднілого дворянства (Квітка-Основ'яненко, 1981). На той момент у Харкові вже діяла гімназія з пансіоном для хлопців. У зв'язку із цим рада новоствореного Товариства виступила з пропозицією організувати в місті спеціалізований освітній заклад для навчання та виховання дівчат шляхетного походження. На ці потреби було виділено 2400 рублів, що поклало початок формуванню Інституту шляхетних дівчат, урочисте відкриття якого відбулося 15 вересня 1812 року (Жебильов, 1912).

У функціонуванні Харківського інституту можна виокремити два етапи.

Перший етап – із моменту заснування до 1818 року, коли установа існувала як приватна структура, що фінансувалася коштом місцевого дворянства Харківської губернії. Фактично його утримання забезпечувалося зусиллями Харківського товариства доброчинності. До складу цього об'єднання ввійшли представники впливових шляхетських родин, як-от: Стремоухови, Шидловські, Квітки, Ковалевські та ін. Серед членів Товариства були й педагоги Харківського університету, а також меценати з інших регіонів (Жебильов, 1912).

У перший період фінансова підтримка інституту здійснювалася за рахунок регулярних внесків його членів (по 25 карбованців на рік), а також значних «іменних» окремих її членів, які щороку виділяли від 300 до 1000 карбованців. Уже впродовж перших чотирьох місяців функціонування організації до її складу входило понад 200 осіб; було також розроблено і затверджено офіційний статут Товариства в Міністерстві внутрішніх справ (Баженов, 1912). До 1818 року інститут шляхетних дівчат у Харкові функціонував завдяки викладачам інших освітніх установ міста, які здійснювали навчання безоплатно, проте в такому форматі діяльність навчального закладу ставала непродуктивною.

Другий етап історії інституту розпочався після 1818 року, коли заклад отримав заступництво імператриці Марії Федорівни, що стало можливим завдяки клопотанню Г. Квітки-Основ'яненка (1981). Завдяки цьому інститут почав отримувати щорічну державну субвенцію в розмірі 3000 карбованців із Відомства закладів імператриці; до підтримки також долучалися й приватні благодійники (Сухенко, 2000). 18 серпня 1812 року офіційно був затверджений статут інституту, розроблений ректором університету І. Стойневичем. У документі вказувалося, що основна мета створення інституту полягає в наданні безоплатної освіти дівчатам із незаможних дворянських родин через оволодіння

науками та рукоділлям, що надавало їм змогу в майбутньому заробляти собі на життя викладацькою працею або ручною роботою, залишаючись водночас морально стійкими й економними навіть за скромного способу життя (Каленик, 2011).

Норми статуту базувалися на принципах «Статуту виховання шляхетних дівчат», розробленого І. Бецьким у 1764 році для закладів Петербургу, зокрема Смольного інституту. Проте проєкт І. Стойневича містив низку адаптацій, що враховували регіональні особливості. Так, Харківський інститут був орієнтований не на представниць вищого дворянства, а на дівчат із малозабезпечених шляхетських родин та дочок офіцерів. За рахунок Товариства доброчинності в інституті мали змогу навчатися безкоштовно 20 дівчат, тобто по 2 дівчини з кожного повіту Слобідської губернії. З 1835 року безкоштовно могли навчатися 22 дівчини, унаслідок перетворення Слобідської губернії на Харківську, у якій було вже 11 повітів (Лібіна, 1912). Крім того, до інституту приймали так званих пансіонерок і напівпансіонерок, за яких платили батьки чи опікуни. Ці категорії могли бути представлені не лише дворянками, а й дочками купців, почесних громадян та інших станів, окрім міщан і селян. У такий спосіб із моменту свого створення Харківський інститут позиціонувався як один із найбільш відкритих та інклюзивних освітніх закладів того часу. До того ж у його положеннях передбачалася відповідальність за подальше працевлаштування випускниць, що також було новаторською рисою для закладів подібного типу (Каленик, 2011).

Освітній процес у Харківському інституті розпочався 15 вересня 1812 року. Заняття проводилися в будинку, що належав священнику Вознесенської церкви – отцю Василю Фотієву, який викладав Закон Божий. Будівля розташовувалась на Вознесенській площі. Через її віддаленість від центральної частини Харкова керівництво змушене було організувати перевезення, зокрема придбати власний паром. Водночас приміщення виявилось тісним і непридатним для проживання вихованок та ефективного навчання, що спонукало адміністрацію вже в 1813 році шукати більш відповідну будівлю (Жебильов, 1912).

Упродовж 1813–1817 років заклад тимчасово розміщувався спочатку в «Соборному приході» – у будинку, що належав сестрі Г. Квітки, Марії Федорівни Зарудної із садом і городом (серед причин обрання цієї будівлі було бажання забезпечити дівчат закритим простором для прогулянок, уникнувши їхньої появи на вулицях). Згодом інститут було переміщено в помешкання матері Квітки-Основ'яненка на Катеринославській вулиці (Рижкова, 2013). У 1829 році за наказом імператора Миколи I для інституту було передано будівлю на Сумській вулиці, що до того призначалася для кадетського корпусу. В одному з приміщень нової споруди збудували домову церкву, освячену на честь святої Марії Магдалини (Харківський інститут шляхетних дівчат (до сторічного ювілею), 1912).

На початку 1818 року заклад вийшов з-під опіки Товариства доброчинності та до 1829 року розміщувався в садибному будинку. У 1822 році в інституті відбулося освячення власного храму в ім'я святої Марії Магдалини, спорудженого завдяки фінансовій підтримці імператриці, мецената Павла Демидова, педагогічного колективу та інших добродійників, які загалом надали більше 10 000 карбованців. У 1829 році, після переїзду до нової будівлі, у приміщенні освятили ще одну домову церкву – цього разу архієпископом

Харківським Мелетієм (Жебильов, 1912).

Керівництво інститутом імператриця Марія Федорівна довірила Євдокії Федорівні Карзеневій, яка була офіційно затверджена на посаді начальниці та очолювала заклад у 1818–1820 роках. Серед наступних керівниць закладу були: А. Литинська (1820–1838 рр.), А. Ден (1838–1847 рр.), Є. Хелмська (1847–1855 рр.), А. Гогель (1855–1856 рр.), С. Ніцкевич (1856–1880 рр.), М. Ертель (1880–1884 рр.), А. Голохвастова (1884–1900 рр.), Є. Єршова (1900–1903 рр.), а з 1903 року – А. Грипенберг (Харківський інститут шляхетних дівчат (до сторічного ювілею), 1912).

Перший випуск відбувся в 1816 році. На той момент свідоцтво про закінчення інституту отримали лише 3 дівчини, хоча в 1812 році на навчання вступило 20 дівчат. Проте це не означає, що в 1816 році в інституті навчалось лише 3 дівчини, адже в 1817 році в закладі було 20 вихованок та 37 пансіонерок (Жебильов, 1912).

Навчальний рік розпочинався першого вересня, а закінчувався першого липня. З липня вихованки могли займатися повторенням вивченого за рік матеріалу. Навчальний план інституту складався з таких предметів: мови, математика, Закону Божого, читання, малювання, музики, історії, географії, танців, чистопису. Особлива увага водночас приділялася виховній роботі з дівчатами. Навчальний день розпочинався о 6 ранку, а закінчувався о 9 годині вечора. З 12:00 до 14:00 була перерва, на якій дівчата могли відпочити, але після неї освітній процес продовжувався. По закінченні занять вихованки йшли на вечерю, після якої проходила загальна молитва і підготовка до сну. Окремо слід зазначити, що родичі могли відвідувати вихованок інституту лише по неділях або святкових днях (Жебильов, 1912).

Навчальні програми інституту були спрямовані переважно на моральне виховання – формування доброчесного характеру й загальної ерудованості у вихованок. Учителі мали подавати лише найважливіші факти, корисні в повсякденному житті, наприклад, у веденні домашнього господарства. Арифметика викладалася на прикладному рівні, а більш складні математичні поняття з програми вилучалися. Історія вивчалася фрагментарно – перевагу надавали подіям, що сприяли формуванню моральних якостей та громадянської свідомості. Особливої уваги надавали наступним дисциплінам: музиці, танцям та вивченню іноземних мов, серед яких провідне місце посідала французька як основна мова викладання в багатьох класах. Також велике значення мали заняття з рукоділля, що вважалося необхідною навичкою для кожної дівчини (Каленик, 2011). Попри різноманітність навчальних предметів їхній зміст залишався обмеженим, що ускладнювало доступ дівчат до наукової або педагогічної кар'єри. Бракувало систематичних знань, які дали б змогу розкрити інтелектуальний потенціал вихованок.

Для заохочення учениць, які демонстрували високі результати в навчанні, в інституті функціонувала система стипендій: по п'ять від Імператора та Імператриці Марії Федорівни, по одній від імператорів Олександра I та Олександра II, а також від Його Високості принца Ольденбурзького й інших меценатів (Харківський інститут шляхетних дівчат (до сторічного ювілею), 1912).

Функціонування інституту поступово змінювало суспільне уявлення про роль жінки: якщо раніше основними критеріями для шлюбу вважалися

зовнішність і манери, то згодом почала цінуватися й освіченість дівчини. Питання шлюбів не залишалося поза увагою адміністрації. В інститутському статуті було окремо прописано, що чоловік, який прагне одружитися з випускницею, мав подати відповідне прохання до керівництва. Останнє вивчало матеріальне становище кандидата, його соціальний статус і моральні якості. Якщо дівчина не мала родичів, то Рада інституту видавала дівчині декілька сорочок, панчохи, верхній одяг, хустки, сукню та певну суму грошей (Історичний обрис діяльності Харківського інституту шляхетних дівчат за 100 років його існування (з 1812 по 1912 рік), 1901).

Уже в другій половині XIX століття приходило розуміння того, що навчання в інститутах шляхетних дівчат виявлялося недостатньо практичним, а кількість таких закладів недостатньою для задоволення потреб жінок в освіті. Постало питання про необхідність створення більш відкритих, доступних для всіх станів жіночих навчальних закладів із ширшою програмою. Однак саме інститути шляхетних дівчат стали першими офіційними середніми навчальними закладами для жінок в Україні. Вони започаткували реформу жіночої освіти, що пізніше привела до появи жіночих гімназій і прогімназій (Сухенко, 2000). Попри певні недоліки, інститути шляхетних дівчат сприяли емансипації жінок: вони дали їм змогу усвідомити себе поза межами родини, долучитися до громадського життя й отримати реальні інструменти для самостійного існування. Щодо самого Харківського інституту шляхетних дівчат, то свою діяльність у місті він припинив у 1919 році, але ще до 1930-х років він існував в еміграції на території Сербії, а згодом Югославії (Гніп, 1930).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, на основі вищесказаного можна зробити такі висновки:

– по-перше, Харківський інститут шляхетних дівчат став першим провінційним інститутом в імперії. Засновано його було в 1812 році за ініціативи місцевого дворянського Товариства доброчинності. Головними передумовами заснування інституту були активні соціально-економічні зміни, які вимагали різкого збільшення кількості педагогічних кадрів, а також поступове збільшення та розширення прав жінок, які тепер могли отримувати не лише домашню, а й фактично світську освіту. Окрім того, навчання в інституті шляхетних дівчат стало доступним для середнього дворянства, впливових купців та офіцерських родин. А для бідної шляхти залишалась можливість безкоштовного навчання, адже в кожному інституті імперії утримували за рахунок установи 15–20 дівчат. Одним із головних засновників Інституту шляхетних дівчат був письменник і активний громадський діяч Г. Квітка-Основ'яненко, який особисто займався підбором педагогів і вирішенням організаційних питань;

– по-друге, формування педагогічного колективу здійснювалося з урахуванням специфіки закладу: серед них були представники Харківського університету та інших освітніх закладів міста. В інституті викладався значний перелік предметів, від мов та математики до музики та танців, хоча й були проблеми з рівнем викладання окремих предметів. Водночас досить суворими були вимоги безпосередньо до виховання дівчат, які повинні були чітко дотримуватися режиму життя, установленого в закладі;

– по-третє, інститути шляхетних дівчат сприяли емансипації жінок: вони дали їм змогу усвідомити себе поза межами родини, долучитися до громадського

життя й отримати реальні інструменти для самостійного існування. По закінченні закладу Харківське товариство доброчинності переймалося працевлаштуванням дівчат. Зазвичай їх намагалися влаштувати вчительками або виховательками до дітей знаті, що давало змогу жінкам поступово все активніше брати участь у суспільному житті.

Подальші наукові розвідки можуть бути зосереджені на вивченні індивідуальних біографій випускниць інституту та їхнього внеску в розвиток освіти, культури й громадського життя регіону. Перспективним також є аналіз навчальних програм, методик викладання й дисциплінарної системи інституту в контексті загальноосвітніх реформ XIX століття. Особливої уваги заслуговує питання соціального становища викладачів, їхньої професійної підготовки та взаємодії з університетським середовищем Харкова. Окрім того, не менш корисним буде вивчення емігрантського періоду історії цього навчального закладу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Баженов, Н. (1912). Минуле Харківського інституту шляхетних дівчат. *Південний край*. Харків.

Бражко, Я. М. (2025). Розвиток педагогічної освіти на Лівобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, (1(107)), 154–165.

Гніп, М. (1930). Початкова освіта на Слобожанщині першої половини XIX ст. *Збірка наук. дослід. каф. історії української літ.* Харків.

Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. (2022). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p#Text>

Жебильов, Н. (1912). *Історичний обрис діяльності Харківського інституту шляхетних дівчат за 100 років його існування*. Харків.

Історичний обрис діяльності Харківського інституту шляхетних дівчат за 100 років його існування (з 1812 по 1912 рік) (1901). *Південний край*, (7148). Харків.

Каленик, О. В. (2011). Харківський інститут шляхетних дівчат як осередок педагогічної освіти на Слобожанщині. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, (42), 79–85.

Квітка-Основ'яненко, Г. Ф. (1981). *Про Харків та повітові міста Харківської губернії*. (Т. 7). Київ: Наукова думка.

Лазаревич, І. П. (1883). *Діяльність жінок*. Харків: Тип. Зільберберга.

Лібіна, А. (1912). *Статистичний довідник по Харківській губернії*. Харків.

Про освіту (Закон України). № 2145-VIII. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Рижкова, М. С. (2013). *Освіта жінок у Харківській губернії: історико-педагогічний аспект*. Харків: Укр. інж.-пед. акад.

Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 р. №1163-р. (2022). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>

Сухенко, Т. (2000). Інститути шляхетних дівчат в Україні в XIX столітті. *Етнічна історія народів Європи*, (7), 80–84.

Харківський інститут шляхетних дівчат (до сторічного ювілею) (1912). *Південний край*, (10986), 6. Харків.

REFERENCES

Bazhenov, N. (1912). Mynule Kharkivskoho instytutu shliakhetnykh divchat [The past of the Kharkiv Institute of Noble Maidens]. *Pivdennyi krai – Southern Region*. Kharkiv [in Ukrainian].

Brazhko, Ya. M. (2025). Rozvytok pedahohichnoi osvity na Livoberezhnii Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Development of pedagogical education of Left-Bank Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, 1(107), 154–165 [in Ukrainian].

Hnip, M. (1930). Pochatkova osvita na Slobozhanshchyni pershoi polovyny XIX st. [Primary education in Slobozhanshchyna in the first half of the 19th century]. *Zbirka nauk. doslid. kaf. istorii ukrainskoi lit. – Collection of scientific research of the Department of History of Ukrainian Literature*. Kharkiv [in Ukrainian].

Derzhavna stratehiia zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i choloriv na period do 2030 roku: rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 serpnia 2022 r. № 752-r. [State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period Until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 12, 2022. No. 752-r.]. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p#Text> [in Ukrainian].

Zhebylov, N. (1912). Istorychnyi obrys diialnosti Kharkivskoho instytutu shliakhetnykh divchat za 100 rokiv yoho isnuvannia [Historical outline of the activities of the Kharkiv Institute of Noble Maidens over the 100 years of its existence]. Kharkiv [in Ukrainian].

Istorychnyi obrys diialnosti Kharkivskoho instytutu shliakhetnykh divchat za 100 rokiv yoho isnuvannia (z 1812 po 1912 rik) [Historical outline of the activities of the Kharkiv Institute of Noble Maidens over 100 years of its existence (from 1812 to 1912)] (1901). *Pivdennyi krai – Southern Region*, 7148. Kharkiv [in Ukrainian].

Kalenyk, O. V. (2011). Харківський інститут шляхетних дівчат як осередок педагогічної освіти на Слобожанщині [Kharkiv Institute of Noble Maidens as a Center for Pedagogical Education in Slobozhanshchyna]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody – Collection of scientific papers of the Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda*, 42, 79–85 [in Ukrainian].

Kvitka-Osnovianenko, H. F. (1981). *Pro Kharkiv ta povitovi mista Kharkivskoi hubernii* [About Kharkiv and the district cities of Kharkiv province]. (T. 7). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Lazarevych, I. P. (1883). *Diialnist zhinok* [Women's activities]. Kharkiv: Typ. Zilberberha [in Ukrainian].

Libina, A. (1912). *Statystychnyi dovidnyk po Kharkivskiyi hubernii* [Statistical directory for the Kharkiv province]. Kharkiv [in Ukrainian].

Pro osvitu (Zakon Ukrainy). № 2145-VIII. 2017 [On Education (Law of Ukraine) № 2145-VIII. 2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

[show/2145-19](#) [in Ukrainian].

Ryzhkova, M. S. (2013). *Osvita zhinok u Kharkivskii hubernii: istoryko-pedahohichnyi aspekt* [Women's education in the Kharkiv province: historical and pedagogical aspect]. Kharkiv: Ukr. inzh.-ped. akad. [in Ukrainian].

Stratehii vprovadzhennia hendernoї rivnosti u sferi osvity do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.12.2022 r. №1163-r. [Strategies for Implementing Gender Equality in Education by 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20/12/2022. No. 1163-r] (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text> [in Ukrainian].

Sukhenko, T. (2000). Instytuty shliakhetnykh divchat v Ukraini v XIX stolitti [Institutes for Noble Maidens in Ukraine in the 19th century]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, 7, 80–84 [in Ukrainian].

Kharkivskiy instytut shliakhetnykh divchat (do storichnoho yuvileiu) [Kharkiv Institute of Noble Maidens (to the centennial anniversary)] (1912). *Pivdennyi krai – Southern Region*, 10986, 6. Kharkiv [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз історії створення та розвитку Харківського інституту шляхетних дівчат – одного з перших жіночих освітніх закладів на території Лівобережної України. Розглянуто соціально-економічні передумови заснування інституту, його організаційну модель, кадрове забезпечення та особливості функціонування впродовж XIX – початку XX століття.

Значну увагу приділено ролі Харківського товариства доброчинності та внеску видатних діячів Харкова описуваного періоду в організацію освітнього процесу. У статті висвітлено впровадження статутних документів, принципи виховання дівчат дворянського походження, соціальний склад вихованок, система пільг, стипендій та умов вступу. Проаналізовано виховні та педагогічні засади, що були покладені в основу діяльності інституту, урахувавши регламентоване перебування вихованок у закладі, морально-релігійне виховання, дисципліну та навчальну програму.

Окрему увагу приділено освітнім обмеженням та викликам, які стояли перед інститутом, зокрема уніфікованості освітнього процесу, слабкій науковій підготовці та надмірній опіці над дівчатами. У статті підкреслено значення Харківського інституту шляхетних дівчат у контексті загального розвитку жіночої освіти на території України, його вплив на формування традицій педагогічної підготовки та роль у подальшій демократизації освіти.

Особливий акцент зроблено на взаємозв'язку між освітніми практиками інституту та загальними тенденціями модернізації суспільства. Здійснено спробу оцінити історико-культурне значення інституту як одного з інструментів формування нової жіночої ідентичності в умовах імперського освітнього простору.

Ключові слова: інститут, дворянство, Лівобережна Україна, освіта, реформа, Товариство доброчинності, статут, меценатство.